

St. Marco Bazilikası Yaratılış Kubbesi Mozaikleri

Mosaics of St. Marco Basilica's Dome of Creation

Demet OKUYUCU

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Sanat Tarihi Bölümü, Erzurum, Türkiye

Ataturk University, Faculty of Literature,
Department of Art History, Erzurum, Turkey.
demet@atauni.edu.tr

Geliş Tarihi/Received 25.10.2024
Revizyon Tarihi/Revision 11.11.2024
Kabul Tarihi/Accepted 28.11.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 15.12.2024

Atif:

Okuyucu, Demet. "St. Marco Bazilikası Yaratılış Kubbesi Mozaikleri". *Tarih ve Tarihçi*, 3, sy.2 (Aralık 2024): 112-126.

Cite this article:

Okuyucu, Demet. "Mosaics of St. Marco Basilica's Dome of Creation". *History and Historian*, 3, issue.2 (December 2024): 112-126.

Öz

İtalya'nın kuzeydoğusunda yer alan Venedik kentinin en önemli tarihi eserlerinden birisi, Aziz Markos'un röliklerinin muhafaza edilmesi amacıyla inşa edilen, St. Marco Bazilikasıdır. Üç yapım evresine sahip olan St. Marco bazilikasının ilk inşası, 829-836 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Günümüzdeki kilise ise 1063-1094 yılları arasında inşa edilen üçüncü inşa faaliyetinin sonucudur. St. Marco Bazilikası Yunan haçı plan şemasına sahiptir. Batı haç kolu üç yönden U şeklinde bir narteks ile çevrelenmiştir. Üst örtüsünde kubbe ve tonoz kullanılan yapı doğulu özellikler göstermekte olup tipik bir Bizans kilisesini andırmaktadır.

Yapının narteks ve naos bölümlerinin, kubbe, tonoz, duvar yüzeyleri ve üst örtüsünü içeren, 8000 metrekareden fazla alanı, altın yıldız renkli arka fon üzerine Eski Ahit ve Yeni Ahit'ten çeşitli konuların resmedildiği mozaiklerle dekore edilmiştir.

Kilise narteksinin güneybatısındaki kubbesinin yüzeyi Eski Ahit'in Yaratılış bölümündeki olayların betimlendiği mozaiklerle kaplanmıştır. Kubbe yüzeyi, yazı şeritleri şeklindeki, üç konsantrik daire ile üç bölüme ayrılmıştır. Yaratılış olayı kronolojik olarak kubbe merkezinden başlayıp saat yönünün tersine doğru devam eden bir tasarımla, dikey çizgilerle ayrılan alanlar içerisinde betimlenmiştir.

Altın yıldızlı zemin üzerine yapılan sahneler toplamda 24 olayı anlatmaktadır. "Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı. Yer boştu, yeryüzü şekilleri yoktu; engin karanlıklarla kaplıydı. Tanrı'nın Ruhu suların üzerinde hareket ediyordu" sözleri ile başlayan mozaik betimler "Böylece RAB Tanrı, yaratılmış olduğu toprağı işlemek üzere Adem'i Aden bahçesinden çıkardı" ayetlerinde belirtilen Âdem ile Havva'nın cennetten kovulmaları olayıyla sonlanmıştır.

Bu çalışmada Venedik St. Marco Kilisesi yaratılış kubbesinde bulunan mozaiklerin tanımlamaları yapıldıktan sonra bu mozaiklerin Bizans mozaikleri ile olan üslup benzerliği ve ikonografik çözümlenmeleri yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yaratılış, Mozaik, Venedik, St.Marco Bazilikası, Bizans.

Abstract

Creation is one of the oldest events in human history. The subject of creation, found in ancient mythologies and philosophies, has also been studied and associated with some outcomes in the beliefs and cultures of Sumer, Babylon, Iran, Egypt, and Central Asia.

The creation event is described in the Book of Genesis in the Torah. Christianity assumes that the Torah was revealed before the Bible and, therefore, accepts the creation of the universe and humanity as described in the Torah. In the Quran, the creation of the universe and man can be understood as a whole by evaluating the verses in the various surahs together.

The mental and textual existence of the creation event, which is the first stage of existence in the monotheistic religions as well as in earlier beliefs and cultures and written texts, is the abstract and concrete proof of the universality of the creation phenomenon.

The present version of St. Mark's Basilica in Venice was built between 1063 and 1094. The dome in the southwest of the church's narthex is divided into three parts with three concentric circles in the form of inscription strips, and the creation event is described here chronologically with a total of 24 events, within areas separated by vertical lines, starting from the center of the dome and continuing counterclockwise.

In this study, after defining the mosaics in the Creation dome of St. Mark's Church in Venice, the stylistic similarities and iconographic analyses of these mosaics with the Byzantine mosaics are carried out.

Keywords: Creation, Mosaic, Venice, St. Marco's Basilica, Byzantium.

Giriş

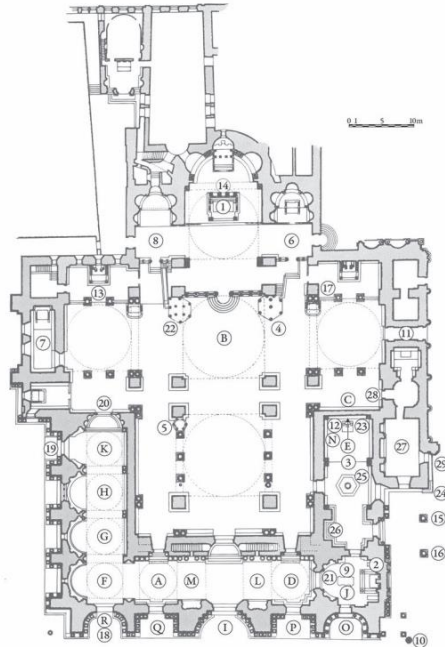
İtalya'nın kuzeydoğusunda yer alan kanallar kenti olarak da bilinen Venedik, 400'den fazla köprü ile birbirine bağlanan 118 ada üzerine kurulu, Adriyatik denizi kıyısında bulunan bir kenttir.¹

Venedik ismi M.Ö. 1130'lu yıllara kadar geri gitmekte, bu isim bölgede yaşayan Veneti halkından gelmektedir.² Homeros İlyada destanında Venetlerden (Enetleri) Paphlagonialı bir kavim olarak bahsetmektedir.³ Şehir 697-1797 yılları arasında varlık gösteren Venedik Cumhuriyetinin başkentliğini yapmıştır⁴. Coğrafi konumu ve doğal güzelliklerinin yanı sıra çok sayıda önemli tarihi eserin ev sahipliğini yapan kentin bir kısmı Unesco Dünya Kültür Mirası Listesine dahil edilmiştir.

San Marco Bazilikası aynı adlı meydanın doğu ucunda bulunmaktadır. Bazilikanın ilk inşası, şehrin koruyucu azizi olarak da kabul edilen, İncil yazarı Markos'a ait olduğuna inanılan röliklerin Venedikli iki tüccar tarafından 828-829 tarihinde İskenderiye'den Venedik'e getirilmesi sonrasında, 829-836 yılları arasında gerçekleşmiştir. Aziz Markos'un röliklerinin Venedik'e nakledilmesi olayından birçok orta çağ kroniği bahsetmektedir. Chornicon Venetum⁵ röliklerin başlangıçta, mevcut Doge Sarayı'nın bir köşe kulesine yerleştirildiğini anlatır. Doge Giustiniano Participazio (827– 829) vasiyetinde Aziz Markos'a adanmış bir kilise inşa edilmesini ve röliklerin buraya aktarılmasını istemiştir.⁶

Doge Giustiniano Participazio tarafından inşa ettirilen bu ilk yapı bir yangında büyük hasar gördükten sonra Doge I.Pietro Orseolo 973-1063 yılları arasında kiliseyi yeniden inşa ettirmiştir. Günümüzdeki yapı ise 1063-1094 yılları arasında Domenico I Contarini tarafından gerçekleştirilen bir takım yeniden inşa ve genişletme faaliyetleri sonrasına aittir.⁷

St. Marco Bazilikası Yunan haçı plan şemasına sahiptir (Şekil 1). Batı haç kolu üç yönden U şeklinde bir narteks ile çevrelenmiştir. Üst örtüsünde kubbe ve tonoz kullanılan yapı doğulu özellikler göstermekte olup tipik bir Bizans kilisesini andırmaktadır. Bizans mimarisindeki prototipi ise Havariyyun Kilisesi'dir.⁸

Şekil 1. San Marco Bazilikası Planı ve Yaratılış Kubbesi (O. Demus'tan)

¹ M. P. Pedani, "Venedik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.43 (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013), 44-47.

² Emel Altan Ege, "Venedik: Akdeniz'de Doğu ile Batı'nın Buluşma Noktası", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, sy.34, (2005), 50.

³ Homeros, *İlyada*, çev., Azra Erhat, A. Kadir (İstanbul: Can Yayınları, 1984), 116.

⁴ H. F. Brown, *Venice an Historical Sketch of The Republic* (London: Rivington, Perciva & CO, 1895), 7.

⁵ Chornicon Venetum, Chronicon Sagornini olarak bilinen Chronicon Venetum et Gradense 1008 yılında diyakoz Giovanni tarafından derlenen ve Venedik Docu Pietro II Orseolo'nun (991-1009) dönemini detaylı anlatan Venedik Cumhuriyeti'nin en eski vakaynamesidir (C. G. Herbermann, "An International Work of Reference on the Constitution, Doctrine, Discipline and History of the Catholic Church", *The Catholic Encyclopedia*, c.8 (Appleton: Minnessota University, 1950), 491.

⁶ Otto Demus, *The Mosaics of San Marco in Venice: 2 The Thirteenth Century Volume One: Text* (London: The University of Chicago Press, 1984), 9-12.

⁷ Demus, *The Mosaics of San Marco in Venice: 2 The Thirteenth Century Volume One: Text*, 69-70.

⁸ D.M. Nicol, *Bizans ve Venedik* (İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2000), 174.

Yapının narteks ve naos bölümlerinin, kubbe, tonoz, duvar yüzeyleri ve üst örtüsünü içeren, 8000 metrekareden fazla alanı, altın yaldız renkli arka fon üzerine Eski Ahit ve Yeni Ahit'ten çeşitli konuların resmedildiği mozaiklerle dekore edilmiştir.

San Marco'nun dış cephesi ile narteksin güney kubbesinin mozaik süslemesi 1215-1225 yılları arasında yapılmıştır. Bu mozaikler, büyük oranda, 5. yüzyıla ait resimli bir el yazması olan ve İskenderiye'de üretildiği düşünülen Cotton Genesisi referans alınarak yapılmıştır⁹. Cotton Genesisi'nin 13. yüzyılda Venedik'te bulunmuş olması mozaiklerdeki etkisini açıklamaktadır. Geleneksel öğelerin kullanıldığı mozaiklerde ayrıca İskenderiye etkisi de bulunmaktadır¹⁰.

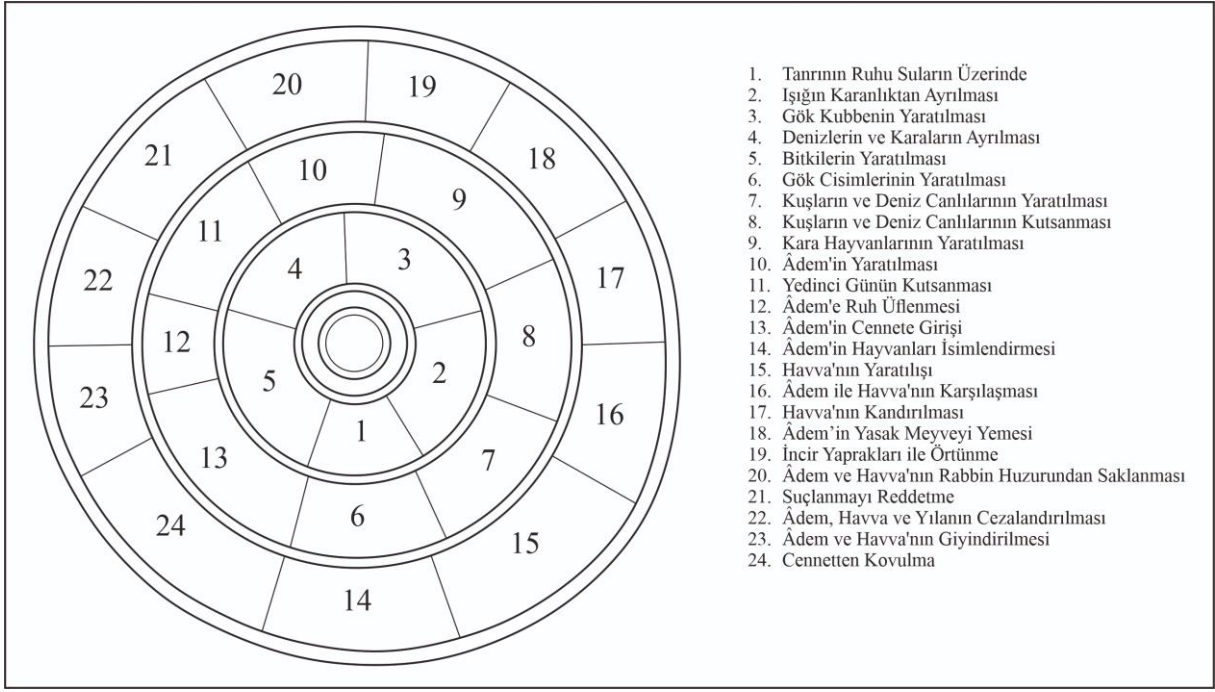
Kilise narteksinin güneybatısındaki kubbesinin yüzeyi Eski Ahit'in Yaratılış bölümündeki olayların betimlendiği mozaiklerle kaplanmıştır (Şekil 2). Kubbe yüzeyi, yazı şeritleri şeklindeki, üç konsantrik daire ile üç bölüme ayrılmıştır. Yaratılış olayı kronolojik olarak kubbe merkezinden başlayıp saat yönünün tersine doğru devam eden bir tasarımla, dikey çizgilerle ayrılan alanlar içerisinde 24 sahne şeklinde betimlenmiştir (Şekil 3).

Şekil 2. Yaratılış Kubbesi Genel Görünümü (O. Demus'tan)

⁹ J. H. Lowden, "Genesis", *The Oxford Dictionary of Byzantium* c.2 (New York: Oxford University Press, 1991), 829.

¹⁰ Demus, *The Mosaics of San Marco in Venice: 2 The Thirteenth Century Volume One: Text*, 155.

Şekil 3. Yaratılış Kubbesi Mozaik Programını Gösteren Şema (Çizim: Emrah Yücel)

1. YARATILIŞ KUBBESİ MOZAİKLERİ

1.1 Tanrının Ruhü Suların Üzerinde

Sahnenin Kaynağı: Dünyanın yaratılışının ilk günü Tevrat'ta şu şekilde anlatılmaktadır; *“Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı. Yer boştu, yeryüzü şekilleri yoktu; engin karanlıklarla kaplıydı. Tanrı'nın Ruhü suların üzerinde hareket ediyordu (Yaratılış, 1:1-2).*

Sahnenin Tasviri: Sahnede yeryüzü yeni yaratılmış olup üzeri boş bir şekilde tasvir edilmiştir. Yeryüzünde bulunan sular üzerinde kutsal ruhu temsil eden, başı altın sarısı hale ile çevrelenmiş beyaz bir güvercin uçmaktadır (Şekil 4¹¹).

1.2 Işığın Karanlıktan Ayrılması

Sahnenin Kaynağı: İlk gün gerçekleşen olaylardan bir diğeri de ışığın karanlıktan ayrılması olup, olay şu şekilde anlatılmaktadır; *“Tanrı, “Işık olsun” diye buyurdu ve ışık oldu. Tanrı ışığın iyi olduğunu gördü ve onu karanlıktan ayırdı. Işığa “Gündüz”, karanlığa “Gece” adını verdi. Akşam oldu, sabah oldu ve ilk gün oluştu” (Yaratılış, 1:3-5).*

Sahnenin Tasviri: Bu sahnede ve sonrasındaki sahnelerde Tanrı, İsa tasviri ile somutlaştırılarak İsa'nın da tanrısallığına işaret edilmiştir. Bütün betimlemelerde İsa'nın üzerinde benzer şekilde beyaz bir khiton ve sarı renkte bir himation vardır. Baş, üzerinde gümüş renginde bir haçın yer aldığı altın sarısı hale ile çevrelenmiştir. Sahnenin sol tarafında yer alan İsa, sol elinde bir haç tutarken sağ eliyle takdis

Şekil 4: Tanrının Ruhü Suların Üzerinde

Şekil 5: Işığın Karanlıktan Ayrılması

¹¹ Görsellerin tamamı; <https://www.flickr.com/photos/28433765@N07/albums/72157712304140802/with/49228150617/> web sitesinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 17.11.2022.

işareti yapmaktadır. Ortadan ikiye bölünen sahnenin sol tarafı aydınlığı temsilen açık tonlarda gösterilirken, sağ taraf ise lacivert tonlarında karanlığı temsil etmektedir. Aydınlık kısmında iç içe geçmiş üç halka şeklinde kırmızının açıktan koyuya doğru üç tonu, karanlık kısmında ise aynı şekilde mavinin üç tonu daire şeklinde gösterilmiştir. İkisinin üzerinden de altışar ışın çıkmaktadır. Aydınlığın karanlıktan ayrıldığı orta kısımda yer alan melek, yaratılışın birinci gününün kişileştirmesi olarak tasvir edilmiş olup figürün aydınlıkta kalan kısmı sarı, karanlıkta kalan kısmı ise mavi tonlarında gösterilmiştir (Şekil 5).

1.3 Gök Kubbenin Yaratılması

Sahnenin Kaynağı: Yaratılışın ikinci gününde gerçekleşen bu olaydan Tevrat'ta şu şekilde bahsedilir; *“Tanrı, “Suların ortasında bir kubbe olsun, suları birbirinden ayırsın” diye buyurdu. Ve öyle oldu. Tanrı gök kubbeyi yarattı. Kubbenin altındaki suları üstündeki sulardan ayırdı. Kubbeye “Gök” adını verdi. Akşam oldu, sabah oldu ve ikinci gün oluştu”* (Yaratılış, 1:6-8).

Sahnenin Tasviri: Sahnenin merkezinde yerdeki ve gökteki suları birbirinden ayıran mavi bir madalyon yer almaktadır. Bu madalyon gök kubbenin bir temsili olarak gösterilmiş olup merkezden kenarlara doğru gittikçe koyulaşan bir renk düzenlemesine sahiptir. Yerdeki ve gökteki sular mavi zemin üzerine beyaz dalgalı olarak tasvir edilmiştir. İki bölüm arasında yer alan daha koyu mavi verilen şerit yeryüzü ve gökyüzü sularının ayrıldığını vurgulamaktadır. Sahnenin sol tarafında dörtte üç oranında madalyona doğru dönük duran İsa, sol eliyle takdis işareti yapmakta, sağ eliyle ise bir haç tutmaktadır. Madalyonun diğer yanında yaratılışın ikinci gününün kişileştirmesi olarak tasvir edilen iki melek yer almaktadır. Hafif gök kubbeye doğru başlarını çeviren melekler, sağ elleriyle bir sonraki sahneyi göstermektedirler. Figürlerin üzerlerinde yeşil-beyaz ve kahverengi-beyaz peplosları vardır (Şekil 6).

Şekil 6: Gök Kubbenin Yaratılması

1.4 Denizlerin ve Karaların Ayrılması

Sahnenin Kaynağı: Üçüncü günde gerçekleşen denizlerin ve karaların ayrılması olayı Tevrat'ta şu şekilde anlatılmaktadır; *“Tanrı, “Göğün altındaki sular bir yere toplansın, kuru toprak görünsün” diye buyurdu ve öyle oldu. Kuru alana “Kara”, toplanan sulara “Deniz” adını verdi. Tanrı bunun iyi olduğunu gördü”* (Yaratılış, 1:9-10).

Sahnenin Tasviri: Sahnenin merkezinde gök kubbe, sol tarafında ise gök kubbeye doğru dörtte üç oranında dönük İsa yer almaktadır. Gök kubbenin arka kısmında mavi ve beyaz dalgalı yeryüzü suları gösterilmiştir. Sular yatay ve dikey düzenlemeye sahip, karaları temsil eden kahverengi şeritlerle birbirinden ayrılmıştır. Sol alt bölümde geniş bir alanı kaplayan karaları tanımlamak için *“TERRAM”* (Kara) yazısına yer verilmiştir (Şekil 7).

Şekil 7: Denizlerin ve Karaların Ayrılması

1.5 Bitkilerin Yaratılması

Sahnenin Kaynağı: Üçüncü günün devamında gerçekleşen bu olayın Tevrat'taki anlatımı şu şekildedir; *“Tanrı, “Yeryüzü bitkiler, tohum veren otlar, türüne göre tohumu meyvesinde bulunan meyve ağaçları üretsın” diye buyurdu ve öyle oldu. Yeryüzü bitkiler, türüne göre tohum veren otlar, tohumu meyvesinde bulunan meyve ağaçları yetiştirdi. Tanrı bunun iyi olduğunu gördü. Akşam oldu, sabah oldu ve üçüncü gün oluştu”* (Yaratılış, 1:11-13).

Sahnenin Tasviri: Kompozisyonda yeryüzü yeşillik bir alan olarak tasvir edilmiştir. Sol tarafta sahnenin merkezine doğru dönük şekilde takdis işareti yapan İsa yer almaktadır. Sağ tarafta iki adet meyve ağacı ile yeryüzü üzerindeki çeşitli otlar ve bitkiler görülmektedir. Sahnenin merkezinde yaratılışın üçüncü gününün kişileştirmesi olan üç melek tasviri bulunmaktadır. Melekler önceki betimlemelerde gördüğümüz kişileştirmeler ile benzer özelliklerdedir (Şekil 8).

1.6 Gök Cisimlerinin Yaratılması

Sahnenin Kaynağı: Yaratılışın dördüncü gününde gerçekleşen bu olayın Tevrat'taki anlatımı şu şekildedir; *“Tanrı şöyle buyurdu: “Gök kubbede gündüzü geceden ayıracak, yeryüzünü aydınlatacak ışıklar olsun. Belirtileri, mevsimleri, günleri, yılları göstereyim.” Ve öyle oldu. Tanrı büyüğü gündüze, küçüğü geceye egemen olacak iki büyük ışığı ve yıldızları yarattı. Yeryüzünü aydınlatmak, gündüze ve geceye egemen olmak, ışığı karanlıktan ayırmak için onları gök kubbeye yerleştirdi. Tanrı bunun iyi olduğunu gördü. Akşam oldu, sabah oldu ve dördüncü gün oluştu”* (Yaratılış, 1:14-19).

Sahnenin Tasviri: Sahnenin solunda, merkeze doğru dörtte üç oranında dönük şekilde tasvir edilen İsa yer almaktadır. Orta kısımda gök kubbenin temsili olarak büyük mavi bir küreye yer verilmiştir. Küre üzerinde kırmızı renkte tasvir edilen güneş etrafına sarı ışınlar yaymaktadır. Alt kısımda ise mavi tonlarında ay tasviri görülmektedir. Güneş ve ay insan sureti şeklinde betimlenmiştir. Kürenin diğer kısımlarında gök kubbeyi aydınlatan sarı renkteki altı kollu yıldızlarla yer almaktadır. Sağ tarafta yaratılışın dördüncü günün kişileştirmesi olan, önceki betimlemelerde gördüğümüz kişileştirmeler ile benzer özelliklerde dört melek figürü bulunmaktadır (Şekil 9).

1.7 Kuşların ve Deniz Canlılarının Yaratılması

Sahnenin Kaynağı: Yaratılışın beşinci günü gerçekleşen bu olay Tevrat'ta şu şekilde anlatılmaktadır; *“Tanrı, “Sular canlı yaratıklarla dolup taşsın, yeryüzünün üzerinde, gökte kuşlar uçuşsun” diye buyurdu. Tanrı büyük deniz canavarlarını, sulara kaynaşan canlıları ve uçan çeşitli varlıkları yarattı. Bunun iyi olduğunu gördü”* (Yaratılış, 1:20-21).

Sahnenin Tasviri: Sahne yatay şekilde iki eşit parçaya bölünerek altta suların yer aldığı mavi renkli alanda sulara yaşayan canlılara ve yaratıklara yer verilmiştir. Üst bölümde ise kahverengi tonlarda gösterilen dağlar ve mavi renkle belirtilen gökyüzü arasında çeşitli kanatlı hayvanlar tasvir edilmiştir (Şekil 10).

1.8 Kuşların ve Deniz Canlılarının Kutsanması

Sahnenin Kaynağı: Beşinci günün sonunda tanrı kuşları ve deniz canlıları kutsamıştır. Olay Tevrat'ta şu şekilde anlatılmaktadır; *“Tanrı, “Verimli olun, çoğalın, denizleri doldurun, yeryüzünde kuşlar çoğalsın” diyerek onları kutsadı. Akşam oldu, sabah oldu ve beşinci gün oluştu”* (Yaratılış, 1:22-23).

Sahnenin Tasviri: Sahnenin sol tarafında merkeze doğru dönük şekilde tasvir edilen İsa, sol elinde bir haç tutmakta, sağ eliyle ise kuşları ve deniz canlılarını kutsamaktadır. Alt bölümde yeryüzü suları üzerinde yaşayan ördekler, bir timsah ve su

Şekil 8: Bitkilerin Yaratılması

Şekil 9: Gök Cisimlerinin Yaratılması

Şekil 10: Kuşların ve Deniz Canlılarının Yaratılması

üzerinde yetişen bitkiler tasvir edilmiştir. Sağ tarafta gökyüzünde yaşayan canlıları temsilen ikişer çift kuşa yer verilmiştir. Kompozisyonun orta bölümünde yaratılışın beşinci gününün kişileştirmesi olarak betimlenen kanatlı beş melek figürü bulunmaktadır. Bu figürlerin kıyafetleri önceki sahnelerde yer alan kişileştirmelerin kıyafetlerden farklı olup burada kıyafetler figürlerin başları da dâhil bütün vücutlarını kapatmaktadır (Şekil 11).

1.9 Kara Hayvanların Yaratılması

Sahnenin Kaynağı: Tanrı altıncı günde karasal hayvanları yaratmıştır. Olayın Tevrat'taki anlatımı şu şekildedir; *“Tanrı, “Yeryüzü çeşit çeşit canlı yaratık, evcil ve yabani hayvan, sürüngen türetsin” diye buyurdu. Ve öyle oldu. Tanrı çeşit çeşit yabani hayvan, evcil hayvan, sürüngen yarattı...”* (Yaratılış, 1:24-25).

Sahnenin Tasviri: İsa, sahnenin solunda dörtte üç oranında sağ tarafa doğru dönük şekilde tasvir edilmiştir. Karşısında yatay şekilde üç sıra halinde evcil ve yabani hayvan çiftleri görülmektedir. En üstten başlayarak ilk sırada; tavşanlar, antiloplar, koyunlar, ayılar, ikinci sırada; leoparlar, atlar, boğalar, domuzlar, geyikler, üçüncü sırada ise; aslanlar, filler, develer ve eşeklere yer almaktadır (Şekil. 12).

1.10 Âdem'in Yaratılması

Sahnenin Kaynağı: Altıncı günün devamında gerçekleşen bu olayın Tevrat'taki anlatımı şu şekildedir; *“Tanrı, “Kendi suretimizde, kendimize benzer insan yaratalım” dedi, “Denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, evcil hayvanlara, sürüngenlere, yeryüzünün tümüne egemen olsun.” Tanrı insanı kendi suretinde yarattı, onu Tanrı'nın suretinde yarattı...”* (Yaratılış, 1:26-27).

Sahnenin Tasviri: İsa, sahnenin sol tarafında değerli taşlarla işlenmiş bir taht üzerinde oturmaktadır. Sahnenin sağına doğru dönük şekilde tasvir edilen İsa'nın karşısında Âdem yer almaktadır. Burada çıplak şekilde tasvir edilen Âdem'in topraktan yaratıldığını vurgulamak amacıyla koyu gri renk kullanılmıştır. İsa, iki eliyle hafif kendisine doğru dönük olan Âdem'in sağ kulundan tutmaktadır. Sahnenin arka kısmında yaratılışın altıncı gününün kişileştirmesi olan altı kanatlı melek figürü yer almaktadır. Sağ köşede yer alan figür diğerlerinden biraz daha aşağıya konumlandırılmış olup, İsa ve Âdem'e dönük şekilde, sağ eliyle yaratılış işaret etmektedir (Şekil 13).

1.11 Yedinci Günün Kutsanması

Sahnenin Kaynağı: Tanrı yaratılışın yedinci gününde dinlenmiş ve o günü kutsamıştır. Olayın Tevrat'taki anlatımı şu şekildedir. *“Gök ve yer bütün öğeleriyle tamamlandı. Yedinci güne geldiğinde Tanrı yapmakta olduğu işi bitirdi. Yaptığı işten o gün dinlendi. Yedinci günü kutsadı. Onu kutsal bir gün olarak belirledi. Çünkü Tanrı o gün yaptığı, yarattığı bütün işi bitirip dinlendi”* (Yaratılış, 2:1-3).

Şekil 11: Kuşların ve Deniz Canlılarının Kutsanması

Şekil 12: Kara Hayvanların Yaratılması

Şekil 13: Âdem'in Yaratılması

Sahnenin Tasviri: Merkezde gösterişli bir taht üzerinde oturmakta olan İsa, tahtın iki yanında ise yaratılışın yedinci gününün kişileştirmesi olan yedi figür yer almaktadır. Figürlerden dördü solda, üçü sağda sıralanmıştır. Sol tarafta yer alan figürlerden biri diğerlerinden biraz daha aşağı bölümde tasvir edilmiş olup, bu figür İsa'ya doğru yönelerek ellerini açmaktadır, İsa, sol elinde bir haç tutarken sağ eliyle de yedinci günün temsili olan bu figürün başına elini koyarak onu kutsamaktadır (Şekil 14).

1.12 Âdem'e Ruh Üflenmesi

Sahnenin Kaynağı: Âdem'e can verilmesinin anlatıldığı bu olay Tevrat'ta şu şekilde geçmektedir; *"RAB Tanrı Âdem'i topraktan yarattı ve burnuna yaşam soluğunu üfledi. Böylece Âdem yaşayan varlık oldu"* (Yaratılış, 2:7).

Sahnenin Tasviri: Sahnenin sağ tarafında İsa, sol tarafında ise Âdem yer almaktadır. İsa, karşısında çıplak olarak tasvir edilen Âdem'e doğru, kanatlı bir çocuk şeklinde gösterilen ruhu yönlendirmektedir (Şekil 15).

1.13 Âdem'in Cennete Girişi

Sahnenin Kaynağı: Tanrı'nın, Âdem'i yaratıktan sonra cennete koyması Tevrat'ta şu şekilde anlatılmaktadır; *"RAB Tanrı doğuda, Aden'de bir bahçe dikti. Yarattığı Âdem'i oraya koydu. Bahçede iyi meyve veren türlü türlü güzel ağaç yetiştirdi. Bahçenin ortasında yaşam ağacıyla iyiyile kötüyü bilme ağacı vardı. Aden'den bir ırmak doğuyor, bahçeyi sulayıp orada dört kola ayrılıyordu. İlk ırmağın adı Pışon'dur. Altın kaynakları olan Havila sınırları boyunca akar. Orada iyi altın, reçine ve oniks bulunur. İkinci ırmağın adı Gihon'dur, Kûş sınırları boyunca akar. Üçüncü ırmağın adı Dicle'dir, Asur'un doğusundan akar. Dördüncü ırmak ise Fırat'tır. RAB Tanrı Aden bahçesine bakması, onu işlemesi için Âdem'i oraya koydu. Ona, "Bahçede istediğin ağacın meyvesini yiyebilirsin" diye buyurdu, "Ama iyiyile kötüyü bilme ağacından yeme. Çünkü ondan yediğin gün kesinlikle ölürsün"* (Yaratılış, 2:8-17).

Sahnenin Tasviri: Sahnenin sol tarafında cennetin kapısını temsil eden bir kapı görülmektedir. Cennetin içerisinde yer alan İsa, Âdem'in sağ kolundan tutarak onu kapıdan içeriye almaktadır. Yüzü Âdem'e doğru dönük olan İsa, sol eliyle de cennetin içerisindeki bitkileri ve nehirleri Âdem'e göstermektedir. Yeşillik bir yer olarak tasvir edilen cennetin içerisinde sağ tarafta yaşam ağacı ve iyiyile kötüyü bilme ağacı, alt kısımda ise Aden'den doğan ırmağın dört kolunun kişileştirmesi olan mavi bir zemin üzerine yarı çıplak olarak resmedilen dört insan tasviri yer almaktadır (Şekil 16).

1.14 Âdem'in Hayvanları İsimlendirmesi

Sahnenin Kaynağı: Tanrının yarattığı hayvanlar Âdem tarafından isimlendirilmiştir. Olayın anlatımı şu şekildedir; *"RAB Tanrı yerdeki hayvanların, gökteki kuşların tümünü topraktan yaratmıştı. Onlara ne ad vereceğini görmek için hepsini Âdem'e getirdi. Âdem her birine ne ad verdiyse, o canlı o adla anıldı. Âdem bütün evcil ve yabani hayvanlara, gökte uçan kuşlara ad koydu..."* (Yaratılış, 2:19-20).

Sahnenin Tasviri: İsa, sol tarafta gösterişli bir taht üzerinde, dörtte üç oranında sahnenin merkezine doğru dönük şekilde oturmaktadır. Önünde yer alan Âdem'in yüzü İsa'ya, vücudu ise sağ taraftaki hayvanlara karşı dönüktür. İsa, sağ eliyle

Şekil 14: Yedinci Günün Kutsanması

Şekil 15: Âdem'e Ruh Üflenmesi

Şekil 16: Âdem'in Cennete Girişi

hayvanları işaret etmekte sol elinde ise bir haç tutmaktadır. Âdem iki elini hayvanlara doğru uzatarak onları isimlendirmektedir. Üç sıra olarak, çiftler halinde dizilen hayvanlardan en üstte; atlar ve ayılar, ikinci sırada; aslanlar ve develer, üçüncü sırada ise; keçiler, koyunlar, köpekler, leopar ve kirpiller yer almaktadır (Şekil 17).

1.15 Havva'nın Yaratılışı

Sahnenin Kaynağı: Tanrı, Âdem'e eş olarak onun kaburga kemiğinden Havva'yı yaratmıştır. Olay şu şekilde gerçekleşmiştir; "RAB Tanrı Âdem'e derin bir uyku verdi. Âdem uyurken, RAB Tanrı onun kaburga kemiklerinden birini alıp yerini etle kapadı. Âdem'den aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaratarak onu Âdem'e getirdi" (Yaratılış, 2:21-22).

Sahnenin Tasviri: İki bölümden oluşan sahnenin solunda Âdem cennet bahçesi içerisinde sağ yanı üzerine uzanmış şekilde uyumaktadır. Âdem'in hemen yanında yer alan İsa, Âdem'e doğru eğilerek sol kolu altından Âdem'in kaburga kemiğini almaktadır. Sahnenin sağında İsa ve Havva karşılıklı olarak tasvir edilmiş olup İsa, sol eliyle Havva'nın sağ elinden tutmakta diğer eliyle ise Âdem'den aldığı kaburga kemiğiyle Havva'ya can vermektedir. Sahnenin arka kısmında cennet bahçesinde bulunan asma salkımları, meyve ağaçları ve çeşitli bitkiler görülmektedir (Şekil 18).

1.16 Âdem ile Havva'nın Karşılaşması

Sahnenin Kaynağı: Tanrı, Havva'yı yarattıktan sonra onu Âdem'e getirerek tanıştırmıştır. Olayın anlatımı şu şekildedir; "Âdem'den aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaratarak onu Âdem'e getirdi. Âdem, "İşte, bu benim kemiklerimden alınmış kemik, Etimden alınmış ettir" dedi, "Ona 'Kadın' denilecek, Çünkü o adamdan alındı." Bu nedenle adam annesini babasını bırakıp karısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak. Âdem de karısı da çıplaktılar, henüz utanç nedir bilmiyorlardı" (Yaratılış, 2:22-25).

Sahnenin Tasviri: Sahnenin solunda yer alan İsa, dörtte üç oranında merkezde yer alan Âdem ve Havva'ya dönük şekilde tasvir edilmiştir. Âdem ve Havva henüz çıplaktır. İsa, hemen önünde yer alan Havva'nın omuzuna dokunarak onu karşısında yer alan Âdem'e doğru yönlendirmektedir. Havva'nın karşısında yer alan Âdem ise sağ eliyle Havva'yı işaret etmektedir. Sahnenin arka kısmında cennet bahçesinde bulunan ağaçları ve çeşitli bitkiler görülmektedir (Şekil 19).

1.17 Havva'nın Kandırılması

Sahnenin Kaynağı: Âdem ve Havva bahçedeki yasak meyveden yemeleri için tanrı tarafından uyarılmıştır. Ancak yılan Havva'yı kandırarak meyveyi yemeye ikna etmiştir. Olay şu şekilde gerçekleşmiştir; "RAB Tanrı'nın yarattığı yabani hayvanların en kurnazı yıldı. Yılan kadına, "Tanrı gerçekten, 'Bahçedeki ağaçların hiçbirinin meyvesini yemeyin' dedi mi?" diye sordu. Kadın, "Bahçedeki ağaçların meyvelerinden yiyebiliriz" diye yanıtladı, "Ama Tanrı, 'Bahçenin ortasındaki ağacın meyvesini yemeyin, ona dokunmayın; yoksa ölürsünüz' dedi." Yılan, "Kesinlikle ölmezsiniz" dedi, "Çünkü Tanrı biliyor ki, o ağacın meyvesini yediğinizde gözleriniz açılacak, iyile kötüyü bilerek Tanrı gibi olacaksınız." Kadın ağacın güzel, meyvesinin yemek için uygun ve bilgelik kazanmak için çekici olduğunu gördü. Meyveyi koparıp yedi..." (Yaratılış, 3:1-6).

Şekil 17: Âdem'in Hayvanları İsimlendirmesi

Şekil 18: Havva'nın Yaratılışı

Şekil 19: Âdem ile Havva'nın Karşılaşması

Sahnenin Tasviri: Âdem ve Havva sahnenin merkezinde çıplak olarak, sırtları birbirine dönük şekilde tasvir edilmiştir. Sol tarafta yer alan Havva karşısında yasak meyvenin bulunduğu ağaca doğru yönelerek, sağ eliyle de ağacın üzerindeki yılanı işaret etmektedir. Yeşil gövdeli ve mavi yapraklı ağaç üzerinden Havva'ya doğru dönük şekilde resmedilen yılan Havva'yı ağacın üzerindeki yasak meyveden yemesi için ikna etmektedir. Âdem sahnenin sağ tarafına doğru dönüktür ve sağ eliyle bir sonraki sahneye doğru işaret etmektedir. Figürlerin arka kısmı tamamen cennette yer alan ağaç ve bitkilerle doldurulmuştur (Şekil 20).

1.18 Âdem'in Yasak Meyveyi Yemesi

Sahnenin Kaynağı: Yılan tarafından kandırılan Havva, yasak meyveden yemesi için Âdem'e de getirmiştir. Olay şu şekilde anlatılır; *"Kadın ağacın güzel, meyvesinin yemek için uygun ve bilgelik kazanmak için çekici olduğunu gördü. Meyveyi koparıp yedi. Yanındaki kocasına verdi, o da yedi"* (Yaratılış, 3:6).

Sahnenin Tasviri: İki bölümden oluşan sahnenin sol tarafında Havva tanrı tarafından yasaklanan ağaca doğru yönelerek, sağ eliyle ağacın meyvesinden koparmaktadır. Sağ tarafta ise Âdem ve Havva karşılıklı olarak tasvir edilmiş olup Âdem, Havva tarafından kendisine uzatılan yasak meyveyi ağzına götürmektedir. Henüz çıplak olan figürlerin arka kısımlarında cennette yetişen bitkilere ve ağaçlara yer verilmiştir (Şekil 21).

1.19 İncir Yaprakları ile Örtünme

Sahnenin Kaynağı: Yasak meyveden yiyen Âdem ve Havva artık iyi ve köyü ayırt etmektedir. Olay şu şekilde gerçekleşir; *"İkisinin de gözleri açıldı. Çıplak olduklarını anladılar. Bu yüzden incir yaprakları dikip kendilerine önlük yaptılar"* (Yaratılış, 3:7).

Sahnenin Tasviri: Sahnenin solunda Âdem, sağında ise Havva sırtları birbirine dönük şekilde tasvir edilmiştir. Âdem, sağ eliyle karşısındaki incir ağacından yaprak koparmakta, sol eliyle ise yapraklarla örtünmektedir. Başını geriye doğru çevirerek Âdem'i izleyen Havva'da iki eliyle tuttuğu incir yaprakları ile aynı şekilde örtünmektedir. Figürlerin arka kısımlarında cennette yetişen bitkiler ve ağaçlar yer almaktadır (Şekil 22).

1.20 Âdem ve Havva'nın Rabbin Huzurundan Saklanması

Sahnenin Kaynağı: Gözleri açılan Âdem ve Havva çıplak oldukları için utanmış ve tanrıdan saklanmıştır. Olay şu şekilde anlatılmıştır; *"Derken, günün serinliğinde bahçede yürüyen RAB Tanrı'nın sesini duydular. O'ndan kaçıp ağaçların arasına gizlendiler"* (Yaratılış, 3:8).

Sahnenin Tasviri: Kompozisyonun sağında İsa, solunda ise Âdem ve Havva yer almaktadır. Sol tarafa doğru dönük olan İsa, cennet bahçesinin

Şekil 20: Havva'nın Kandırılması

Şekil 21: Âdem'in Yasak Meyveyi Yemesi

Şekil 22: İncir Yaprakları ile Örtünme

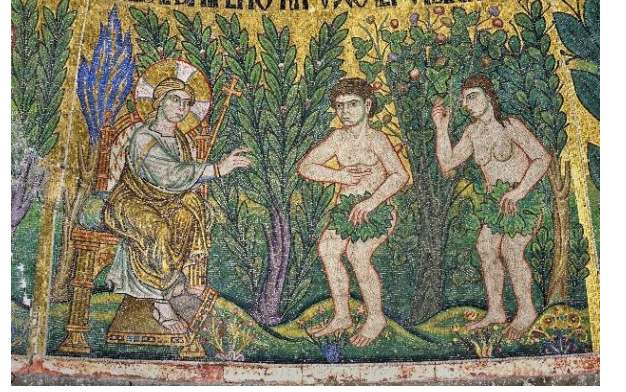
Şekil 23: Âdem ve Havva'nın Rabbin Huzurundan Saklanması

içerisinde yürümektedir. Tanrının sesini duyarak korkan Âdem ve Havva tedirgin şekilde bahçenin içerisinde yer alan ağaçların arasına saklanmışlardır. Âdem ve Havva bu kısımda da ellerinde yer alan incir yapraklarıyla örtünmektedir (Şekil 23).

1.21 Suçlanmayı Reddetme

Sahnenin Kaynağı: Tanrı, Âdem ve Havva'yı yaptıklarından dolayı sorgulamıştır. Olay şu şekilde gerçekleşmiştir; "RAB Tanrı Âdem'e, "Neredesin?" diye seslendi. Âdem, "Bahçede sesini duyunca korktum. Çünkü çıplaktım, bu yüzden gizlendim" dedi. RAB Tanrı, "Çıplak olduğunu sana kim söyledi?" diye sordu, "Sana meyvesini yeme dediğim ağaçtan mı yedin?" Âdem, "Yanıma koyduğün kadın ağacın meyvesini bana verdi, ben de yedim" diye yanıtladı. RAB Tanrı kadına, "Nedir bu yaptığın?" diye sordu. Kadın, "Yılan beni aldattı, o yüzden yedim" diye karşılık verdi" (Yaratılış, 3:9-13).

Sahnenin Tasviri: Sahnenin solunda yer alan İsa, gösterişli bir taht üzerinde oturmaktadır. Vücudu sağ tarafta bulunan Âdem ve Havva'ya doğru dönüktür. Sol eliyle bir haç tutarken sağ eliyle de Âdem'i işaret ederek ona sorular sormaktadır. İsa'nın karşısında yer alan Âdem suçlamaları reddederek sağ eliyle arkasındaki Havva'yı göstererek olanlardan Havva'yı sorumlu tutmaktadır. Şaşkın şekilde Âdem'e doğru bakan Havva sol elini yukarı doğru kaldırmakta diğer eliyle ise incir yapraklarını tutmaktadır (Şekil 24).

Şekil 24: Suçlanmayı Reddetme

1.22 Âdem, Havva ve Yılanın Cezalandırılması

Sahnenin Kaynağı: Tanrı yasak meyveden yedikleri için Âdem ve Havva'yı cezalandırmış, yılanı ise onları kandırdığı için lanetlemiştir. Olay şu şekilde anlatılmaktadır; "Bunun üzerine RAB Tanrı yılanı, "Bu yaptığından ötürü Bütün evcil ve yabanıl hayvanların En lanetlisi sen olacaksın" dedi, "Karnının üzerinde sürünecek, Yaşamın boyunca toprak yiyeceksin. Seninle kadını, onun soyuyla senin soyunu Birbirinize düşman edeceğim. Onun soyu senin başını ezecek, Sen onun topuğuna saldıracaksın." RAB Tanrı kadına, "Çocuk doğururken sana Çok acı çeiktireceğim" dedi, "Ağrı çekerek doğum yapacaksın. Kocana istek duyacaksın, seni o yönetecek." RAB Tanrı Âdem'e, "Karının sözünü dinlediğin ve sana, Meyvesini yeme dediğim ağaçtan yediğin için Toprak senin yüzünden lanetlendi" dedi, "Yaşam boyu emek vermeden yiyecek bulamayacaksın. Toprak sana diken ve çalı verecek, Yaban otu yiyeceksin. Toprağa dönünceye dek Ekmeğini alın teri dökerek kazanacaksın. Çünkü topraksın, topraktan yaratıldın ve yine toprağa döneceksin" (Yaratılış, 3:14-19).

Şekil 25: Âdem, Havva ve Yılanın Cezalandırılması

Sahnenin Tasviri: İsa, merkezde bulunan bir taht üzerinde oturmaktadır. Tahtın hemen önünde Âdem ve Havva yer almaktadır. İsa, dörtte üç oranında sahenin sol tarafındaki yılanı doğru dönerek onu işaret ederek lanetlemektedir. Yeşil renkte tasvir edilen yılan sürünerek oradan uzaklaşmaktadır. Çıplak olarak tasvir edilen Âdem ve Havva tahtın hemen önünde karşılıklı olarak dizleri üzerine çökmüş şekilde beklemektedir. Figürlerin arkasında çeşitli ağaç tasvirlerine yer verilmiştir (Şekil 25).

1.23 Âdem ve Havva'nın Giydirilmesi

Sahnenin Kaynağı: Tanrı, Âdem ve Havva'nın çıplaklıklarını örtmek için onlara kıyafet yapmıştır. Olay şu şekilde anlatılmaktadır; "RAB Tanrı Âdem'le karısı için deriden giysiler yaptı, onları giydirdi" (Yaratılış, 3:21).

Sahnenin Tasviri: Sahnenin merkezinde İsa, solunda Âdem, sağında ise Havva yer almaktadır. İsa, dörtte üç oranında Havva'ya doğru dönük şekilde sağ elini uzatarak Havva'yı giyindirmektedir. Havva'nın kıyafeti kahverengi deriden yapılmış olup dizlerine kadar uzanmaktadır. Sol tarafta yer alan Âdem dörtte üç oranında İsa ve Havva'ya dönük şekilde onları izlemektedir. Âdem'in kıyafeti Havva'nın kıyafetinden uzun olup ayak bileklerine kadar uzanmaktadır (Şekil 26).

1.24 Cennetten Kovulma

Sahnenin Kaynağı: Tanrı, Âdem ve Havva'yı cezalandırarak onları toprağı işlenmeleri için cennetten kovmuştur. Olayın anlatımı şu şekildedir; "Böylece RAB Tanrı, yaratılmış olduğu toprağı işlemek üzere Âdem'i Aden bahçesinden çıkardı. Onu kovdu. Yaşam ağacının yolunu denetlemek için de Aden bahçesinin doğusuna Keruvlar ve her yana dönen alevli bir kılıç yerleştirdi" (Yaratılış, 3:23-25).

Sahnenin Tasviri: İki bölümden oluşan sahenin solunda Âdem ve Havva'nın cennetten kovulması, sağında ise cennet kovulduktan sonraki işleri tasvir edilmiştir. Sol tarafta ortada cennet bahçesinin kapısını temsil eden bir kapının önünde Âdem ve Havva, arkasında ise İsa görülmektedir. İsa, iki elini Âdem'in omuzlarına koyarak onları cennetten dışarı çıkarmaktadır. Âdem'in elinde bir çapa, Havva'nın elinde de bir iğ bulunmaktadır. Üzerlerinde ayak bileklerine kadar uzanan hayvan derisinden yapılmış kahverengi tunikleri vardır. İsa'nın arkasında iyiyle kötüyü bilme ağacı ve ağacın önünde ateşten bir çark ile çarkın üzerinde karşılıklı duran iki kuş ve bir haç yer alır. Sağ taraftaki ikinci bölümde Havva sırsız bir taht üzerinde oturmaktadır. Vücudu hafif sahenin soluna doğru dönük olan Havva başını geri doğru çevirerek arkasında yer alan Âdem'e doğru bakmaktadır. Sağ elinde ip eğirmek için kullandığı iğı tutmaktadır. Sırtı Havva'ya dönük olan Âdem elindeki çapa ile belinden hafif eğilerek toprağı çapalamaktadır. Âdem ve Havva'nın arka kısmındaki tepelikler üzerinde iki adet kahverengi koyun bulunmaktadır (Şekil 27).

Şekil 26: Âdem ve Havva'nın Giyindirilmesi

Şekil 27: Cennetten Kovulma

Sonuç

İtalya, Geç Antik Çağ ve Orta Çağ mozaikleri bakımından dünyadaki en zengin bölgelerdendir. İtalya'daki üslup, bölgedeki birçok mozaik dekorasyonun Bizanslı sanatçılar ve zanaatkarlar tarafından yapılmış olmasından hareketle, özellikle Bizans sanatı ile ilişkilendirilmiştir. İkonoklazma (726-842) hareketi Bizans dünyasında özellikle figürlü mozaiklerin bu dönemden öncesine ait olan örneklerini yok ettiğinden dolayı, Bizans mozaik sanatının 8. yüzyıldan öncesi, az sayıda mozaikle temsil edilmek zorunda kalmıştır.¹²

Roma'daki Santa Constanza (4.yüzyıl), Santa Pudenziana (4.yüzyıl), Santa Maria Maggiore (5.yüzyıl); Ravenna Galla Placidia (430), Arien Vaftizhanesi (500), Apollinare Nuovo (500), San Vitale (548), Apollinare Classe (549) gibi öne çıkan örneklerle ilaveten İtalya'nın birçok kentinde geç antik çağ-erken hıristiyanlık dönemine ait çok sayıda mozağin varlığı bölgenin genelinde bu pratiğin erken dönemlerden itibaren yaygın biçimde var olduğunu göstermektedir.

Venedik'te bulunan en eski mozaik Torcello Adası'ndaki Santa Maria Assunta Kilisesi apsisinde bulunan ve 11. yüzyıl sonu 12. yüzyılın başlarına ait olan Hodegetria mozağıdır. Yine aynı yapının batı duvarında bulunan 12. Yüzyıla tarihlendirilen son yargı sahnesi de erken örneklerdendir. Murano, Santa Maria Donato kilisesi apsisinde bulunan Meryem mozağı Torcello örneği ile benzer olmakla beraber 14. yüzyıla aittir.¹³

¹² A. Grabar, *Byzantine Painting* (Skira/Macmillan, 1979) 14-15.

¹³ D.T. Rice, *Byzantine Art* (England: Penguin Books, 1986), 219.

San Marco Bazilikasının mozaikleri Ravenna, Sicilya ve Venedik üsluplarına ilaveten Bizans ve Batı, özellikle de Fransız, üsluplarını da barındıran bir sentezdir.¹⁴ Venedik'teki Bizans etkisi 1204-1261 yıllarını kapsayan Konstantinopolis'in Latin İşgali altında kaldığı dönemle doğrudan bağlantılıdır.

Venedik San Marco Bazilikasının 11. yüzyıla ait olan narteksinin batı ve kuzey kanatlarının bezeme programı, batı haç kolunun kuzey ve güney kenarları boyunca uzatıldığı 13. yüzyıla aittir. Kuzey kanattaki mozaiklerin stil olarak farklılığı bu bölümün güney kanattan sonra yapılması ve üst örtüsünü oluşturan tonozların tamamlanmasının beklenmesi ile açıklanmaktadır.¹⁵

Narteksin güneybatıda bulunan ilk küçük kubbesinde yer alan mozaikte Yaratılış öyküsü betimlendiği için bu kubbeye "yaratılış kubbesi" adı verilmiştir. 13. yüzyıl üretimi olan mozaikler Otto Demus'a göre son dönem Bizans mozaiklerinden haberdar olan Bizanslı sanatçıların da dahil olduğu veya onlar tarafından eğitilen yerel atölye sanatçıların eseridir.¹⁶

Venedik San Marco Bazilikası Yaratılış kubbesinde yer alan sahnelerin ikonografik kaynağı olarak, Tikkanen'in çalışmaları sonrasında, Cotton Genesis el yazması kabul edilmiştir.¹⁷ Orta Çağ'da mozaiklerin yapımında kaynak olarak el yazmalarının kullanılması ve Cotton Genesis'inin 13. yüzyılda Venedikte bulunmuş olması mozaiklerdeki etkisini güçlendirmektedir. Cotton Genesisi, Tevrat'ın Yaratılış bölümü sahnelerini öykülemeci anlatımla ilk ele alan el yazması eserdir. Yapının mozaiklerinde bu konuya aynı üslupla yer verilmiştir.¹⁸

Tischendorf'a göre 5. yüzyıla tarihlendirilen¹⁹ Cotton Genesisi 166 folyo ile 360 minyatürden oluşmaktadır. Hz. Yusuf'un hikâyesine önem vermesine ilaveten, Nil havzası manzaralarına ve tahıl ambarlarına yer vermesi gibi veriler de göz önünde bulundurulurak²⁰ Mısırda üretildiği düşünülen²¹ ve günümüzde British Library'de (MS Cotton Otho B.VI) bulunan eser, 1731 tarihinde meydana gelen yangın sebebiyle büyük hasar görmüş, yapılan onarım çalışmalarına rağmen günümüze az sayıda minyatürü ulaşabilmiştir.²²

Orta Bizans dönemi kilise nartekslerinde sıklıkla Son Yargı teması resmedilirken St. Marco bazilikası narteksinde Eski Ahitten alınan Yaratılış, Nuh, İbrahim, Musa ve Yusuf peygamberlerin hayatlarından önemli kesitler alıntılanmıştır. Bu geniş konu yelpazesi içerisinde yer alan İbrahim'in misafirperverliği ve Habil'in öldürülmesi, Ökaristi yemeği ve İsa'nın öldürülmesi ile kurulan benzerlik nedeniyle, kilise girişinin her iki tarafındaki lunetlerin dekore edilmesinde özellikle tercih edilmiş konular olarak karışımıza çıkmaktadır.²³

Bizans kiliseleri için Eski Ahit'in minyatürlü el yazması tercümelemleri çok sayıda konu ve sahne seçeneği sunarken Bizanslılar kendi kurtuluş hikayelerini gölgede bırakacağını düşünerek Eski Ahit yerine Yeni Ahit konularını ağırlıklı olarak tercih etmişlerdir. Venediklilerin San Marco Bazilikası bezeme programında Tevrat temalarını seçme dürtüleri Roma'da 11. yüzyılın sonlarından itibaren Eski Ahit'e olan ilginin artması ile ilintili olarak görülmüştür.²⁴

San Marco Bazilikası yaratılış kubbesinin yüzeyi, yazı şeritleri şeklindeki, üç konsantirik daire ile merkezden dışa doğru genişleyen üç bölüme ayrılmıştır. Kubbe merkezinden başlayan ilk betimi altın yaldızlı dikey çizgilerle ayrılan alanlar içerisinde, saat yönünün tersine doğru devam eden, 24 sahne takip etmektedir.

Tüm kubbeye hâkim bir biçimde arka fonda altın yaldızlı renk, sahnelerde ise başta yeşil, mavi olmak üzere kırmızı, kahverengi ve siyahın tonları yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Sahne betimlerine bakıldığında "Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı. Yer boştu, yeryüzü şekilleri yoktu; engin karanlıklarla kaplıydı. Tanrı'nın Ruhü suların üzerinde hareket ediyordu (Yaratılış 1:1-2) ayeti referans alınan ilk sahnede kutsal ruh başında altın sarısı hale bulunan beyaz bir güvercinle temsil

¹⁴ Demus, *The Mosaics of San Marco in Venice: 2 The Thirteenth Century Volume One: Text*, 207-221.

¹⁵ Demus, *The Mosaics of San Marco in Venice: 2 The Thirteenth Century Volume One: Text*, 128.

¹⁶ Demus, *The Mosaics of San Marco in Venice: 2 The Thirteenth Century Volume One: Text*, 188-189.

¹⁷ J. J. Tikkanen, *Die Genesismosaiken von S. Marco in Venedig und ihr Verhältnis zu den Miniaturen der Cottonbibel* (Helsingfors: Druckerei der Finnischen Literatur-Gesellschaft, 1889) 90; Lowden, "Genesis", 829.

¹⁸ P. S. Dinçer, "Viyana Genesis El Yazmasında Âdem İle Havva Sahneleri," *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4, sy.28 (2016), 531.

¹⁹ C. Tischendorf, *Monumenta Sacra Inedita* (Leipzig: 1857), 13.

²⁰ Lowden, "Genesis", 829.

²¹ G. Bonner, "The Cotton Genesis," *The British Museum Quarterly* 26, sy. 1/2 (1962), 23.

²² Lowden, "Genesis", 829.

²³ Demus, *The Mosaics of San Marco in Venice: 2 The Thirteenth Century Volume One: Text*, 157-159.

²⁴ Demus, *The Mosaics of San Marco in Venice: 2 The Thirteenth Century Volume One: Text*, 155-156.

edilmiştir. İkinci sahneden itibaren yaratma eylemini gerçekleştiren tanrı, İsa görünümündedir²⁵. Bu sahnelerde İsa'nın üzerinde yeşil gölgelendirmeleri olan beyaz bir khiton ve kahverengi gölgelendirmeli altın sarısı bir himation vardır. Ayaklarında sandaletleri olan İsa'nın başında altın sarısı renkte haçlı bir hale, elinde ise genellikle haçlı bir asa bulunmaktadır. Sakalsız ve genç bir görünümde tasvir edilen İsa'nın uzun olan saçları kahverengidir.

Yaratıcının İsa şeklinde betimlenmesi Cotton Genesisi ile paralel iken 6. yüzyıla tarihlendirilen Erken Bizans Dönemi purpura kodekslerinden olan Viyana Genesisi'nde tanrı betimi sahnelerin üst kısmında bulunan mavi renkli yarım daire şeklindeki gökyüzünden aşağıya doğru sarkan bir el şeklinde karşımıza çıkmaktadır. *“Tanrının Eli imgesi Yahudi ve Hıristiyan Sanatı örneklerinde özellikle Geç Antik-Erken Hıristiyanlık ve Erken Bizans Dönemi'nde görülmektedir. İmgenin kullanılmasındaki amaç, Tanrı'nın insan ilişkilerine müdahalesi ve/veya onayı ve Tanrı ile ilişkilendirilen kavramlara antropomorfik bir yansıma olarak kullanıldığı düşünülmektedir.”*²⁶

Yaratılışın gerçekleştiği her bir güne aynı sayıdaki melek figürleri ile işaret edilmiş ve bu ruhani varlıklar vasıtasıyla her bir gün ayrı ayrı kutsanmıştır. Bu bağlamda yedinci gün, tanrının bütün işlerini bitirip dinlendiği kutsal ve özel bir gün olması sebebi törensel içerikli bir sahne ile ayrıca vurgulanmıştır.

Âdem'in yaratılış sahnelerinde ona hayat bulması için verilen madde bazen ruh bazen de nefes bazen burun deliğinden içeri giren küçük melekler olarak ele alınırken San Marco mozaiklerinde bu ruh, Tanrının Âdem'in vücuduna gönderdiği kanatlı bir varlık olarak tasvir edilmiştir²⁷

Üzerinde *“PORTA PARADISI”* yazan cennet kapısından içeriye bakıldığında yemyeşil bir zemin üzerinde çok çeşitli bitki, çiçek ve ağaç betimleri ile soyut cennet kavramının, cennete yakışır biçimde, somutlaştırıldığını görmekteyiz. Burada dikkat çeken önemli detay cennetten doğan Pişon, Gihon, Fırat ve Dicle nehirlerinin birer erkek figürü ile kişileştirilmesidir.

Havva'yı kandıran ve ilk günaha giden yolu açan yılan Havva'nın kandırılması sahnesinde onun yüzünün dönük olduğu ağacın gövdesinden ileriye doğru uzanmış bir biçimde Havva ile karşı karşıya verilmiştir. Yılanın kompozisyona dahil olduğu bir diğer yer ise Adem'in cezalandırılması ve yılanın lanetlenmesi sahnesi olmuştur.

İlk Günah ve Cennet'ten Kovuluş sahneleri geleneksel öykülemeci şemaya uygun olarak resmedilmiştir. İlk Günah sahnesinde Havva ağaçtan yasaklı meyveyi alırken ve daha sonra onu Âdeme uzatırken betimlenmiştir. Yılan bu sahnede işlenmemiştir. Sonrasında Âdem ile Havva'nın Edep Yerlerini Örtmeleri ve Âdem ile Havva'nın Çalılıkların Arkasına Saklanmaları sahneleri görülmektedir. Âdem ile Havva'nın Çalılıkların Arkasına Saklanmaları sahnesinde, onlar İsa görünümlü Tanrı ile birlikte tasvir edilmişlerdir.²⁸

Yaratılış temasının öykülemeci anlatımla ele alındığı bir diğer yapı Sicilya adasında bulunan Palermo kentindeki Monreal Katedralidir. Yapının mozaikleri 12.yüzyıl sonu ve 13. Yüzyılın ortalarına ait olup yerel sanatçılar ve Venedikli ustalar tarafından Bizans üslubunda yapılmıştır. Güney duvarından başlayan yaratılış öyküsü batı ve kuzey duvarları boyunca aynı eksende devam etmektedir.²⁹

San Marco'nun mozaik dekorasyonu, 1200 yılı dolaylarındaki görünümü ele alındığında, Monreale Katedrali'nin hem ikonografi açısından hem de daha geniş alanlara yayılan kapsamlı bir dekora sahip olmasından dolayı, Sicilya dışındaki, birçok yerdeki mozaiklerden daha zengin olduğu bilinmektedir. Büyük olasılıkla 13. yüzyılda San Marco mozaik programının çok önemli ölçüde genişlemesine yol açan nedenlerden biri de Sicilya gerçeğinin Venedik'te de bilinmesi ve daha zengin mozaik dekorasyonu olan bir yapıya sahip olma isteğidir.³⁰

²⁵ Uşun Tükel ve Serap Yüzgüller, *Sözden İmgeye Batı Sanatında İkonografi* (İstanbul: Hayalperest Yayınevi, 2013), 19-20.

²⁶ Dinçer, *“Viyana Genesis El Yazmasında Âdem İle Havva Sahneleri”*, 529.

²⁷ M. Schipper, *Âdem ile Havva Her Yerde*, çev. Pınar Doğu (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012), 62.

²⁸ Dinçer, *“Viyana Genesis El Yazmasında Âdem İle Havva Sahneleri”*, 531.

²⁹ James D'emilio, *“Looking Eastward, The Story of Noe at Monreale Cathedral”*, *Image and belief. Studies in celebration of the eighteenth anniversary of the Index of Christian Art*, ed. Colum Hourihane (Princeton: Princeton University Press,1999), 135,139-141.

³⁰ Demus, *The Mosaics of San Marco in Venice: 2 The Thirteenth Century Volume One: Text*. 1.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

Bonner, G. "The Cotton Genesis". *The British Museum Quarterly* 26, sy.1/2 (1962): 22- 26.

Brown, H. F. *Venice an Historical Sketch of The Republic*. London: Rivington, Perciva & CO, 1895.

D'emilio, James. " Looking Eastward, The Story of Noe at Monreale Cathedral", *Image and belief. Studies in celebration of the eighteenth anniversary of the Index of Christian Art*, Editör Colum Hourihane, 135-150, Princeton: Princeton University Press, 1999.

Demus, Otto. *The Mosaics of San Marco in Venice: 2 The Thirteenth Century Volume One: Text*. London: The University of Chicago Press, 1984.

Diñçer, P. S. "Viyanada Genesis El Yazmasında Âdem İle Havva Sahneleri". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4, sy.28 (2016): 526-542.

Ege, Emel Altan. "Venedik: Akdeniz'de Doğu ile Batı'nın Buluşma Noktası". *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, sy.34, (2005): 49-74.

Grabar, A. *Byzantine Painting*. Skira/Macmillan, 1979.

Herbermann, C. G. "An International Work of Reference on the Constitution, Doctrine, Discipline and History of the Catholic Church". *The Catholic Encyclopedia*, 8:491. Appleton: Minnessota University, 1950.

Homeros. *İlyada*. Çeviren Azra Erhat, A. Kadir. İstanbul: Can Yayınları, 1984.

Lowden, J. H. "Genesis". *The Oxford Dictionary of Byzantium* 2:829. New York: Oxford University Press, 1991.

Nicol, D.M. *Bizans ve Venedik*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2000.

Pedani, M. P. "Venedik". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 43:44-47. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013.

Rice, D.T. *Byzantine Art*. England: Penguin Books, 1986.

Schipper, M. *Âdem ile Havva Her Yerde*. Çeviren Pınar Doğu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.

Tikkanen, J. J. *Die Genesismosaiken von S. Marco in Venedig und ihr Verhältnis zu den Miniaturen der Cottonbibel*. Helsingfors: Druckerei der Finnischen Literatur-Gesellschaft, 1889.

Tischendorf, C. *Monumenta Sacra Inedita*. Leipzig:1857.

Tükel, Uşun ve Serap Yüzcüller. *Sözden İmgeye Batı Sanatında İkonografi*. İstanbul: Hayalperest Yayınevi, 2013.